

UDK: 801.54:808.62+39
Izvorni znanstveni članak
Primitljeno: 6/1988

Danijel Alerić

Zavod za jezik IFF, Zagreb

PIĆA OD VINA I MLIJEKA I OD KVASINE I MLIJEKA I
NJIHOVI HRVATSKI NAZIVI

U jednom je dijelu južne Hrvatske poznato piće koje se dobiva miješanjem vina i mlijeka i piće koje se dobiva miješanjem kvasine (vinskoga octa) i mlijeka. Ovdje se govori o tome gdje su sve ta pića uobičajena i otkad, o tome kako se prave, kako izgledaju, tko ih pije, itd., a najviše — o rasprostranjenosti, porijeklu i značenju njihovih hrvatskih naziva (*bikla*, *hmutica*, *hmutnica*, *mliko* i *vino*, *mučkalica*, *smutica*, *sumutva*; *bilovoda*, *ljuto* [juto] *mlijeko*, *sumuta*).

I. UVOD

Već u rimsko doba bilo je poznato piće koje se je dobivalo miješanjem vina i mlijeka. Pili su ga rimski pastiri u vrijeme Palilija (21. travnja). Spominje ga Ovidije u djelu *Fasti* 4, 779—780:

*Tum licet adposita, veluti cratera, camella
lac niveum potes purpureamque sapam.*¹

Kasnije ga, u VIII. st., Pavao Đakon označuje nazivom *burratica potio*.²

U novije doba na južnoslavenskom je tlu poznato ne samo piće koje se dobiva miješanjem vina i mlijeka nego i piće koje se dobiva miješanjem kvasine (vinskoga octa) i mlijeka. Ni prvo se ni drugo ne pravi, doduše, svagdje gdje ima vina, kvasine i mlijeka, nego, bar koliko je dosad poznato, samo u jednom dijelu Hrvatske, upravo u jednom dijelu Dalmacije.

Iako je prostor na kojem se ta pića prave relativno malen i naseljen samo novoštokavcima (ikavcima i ijekavcima) i čakavcima (ikavcima), nazivā za njih ima tu više. Dosad su etnolozi i etimolozi bili poznati ovi: *bikla*, *smutica* i *hmutica* za piće od vina i mlijeka, i *ljuto* (*juto*) *mlijeko* za piće od kvasine i mlijeka. Meni su poznati i ovi: *hmutnica*, *mliko* i *vino*, *mučkalica* i *sumutva* za piće od vina i mlijeka, i *bilovoda* i *sumuta* za piće od kvasine i mlijeka. Dakako, to ne znači da tih naziva nema i više. S etimološkoga gledišta dosad je pisano samo o nazivima *bikla* i *smutica*.

Ovdje će biti govora o tome gdje su sve ta pića uobičajena i otkad, zatim o tome kako se ona prave, kako izgledaju, tko ih pije, itd., ali najviše — o rasprostranjenosti, porijeklu i značenju njihovih naziva.

¹ Usp. M. Gavazzi, *Vrela i sudbine narodnih tradicija*, Zagreb 1978, str. 178; tu su Ovidijevi stihovi prevedeni ovako: »Tada bi mogao iz pehara, kao da je vrč (za miješanje), piti sniježno mlijeko i purpurni mošt.« Usp. i K. E. Georges, *Ausführliches lateinisch-deutsches Handwörterbuch*, 13. Auflage, Hannover 1972, s. v. *burratica potio*.

² Usp. K. E. Georges, o. c., s. v. *burratica potio*.

II. GDJE SU TA PIĆA UOBIČAJENA I OTKAD

A. GDJE SU UOBIČAJENA

1. *Piće od vina i mlijeka*

Piće od vina i mlijeka spominje se prvi put u drugoj polovini XIX st., u Makarskom primorju. Tu je njegovo postojanje, pod nazivom *bikla*, registrirao Mihovil Pavlinović, koji je bio rodom iz Podgore.³ U početku XX. st. njegovo je postojanje, pod istim nazivom, zabilježeno i na području nekadašnje Poljičke Republike (između Žrnovnice i Cetine): »Bikla je mliko pomišano sa vinon pò a pò. Prije bilo je to ugodno piće, sada mladi ne maru za biklon.«⁴

To se piće pravi, ili se je donedavna pravilo, samo u jednom dijelu Dalmacije: u kraju oko Mosora, Biokove i Rilića (naziv *bikla*) i na otocima Braču (nazivi *smùtica*, *hmùtica*), Hvaru (nazivi *šimutva*, *mùčkalica*, *hmùtica*, *hmùtnica*, *bikla*) i, djelomično, Korčuli (naziv *mlikò* i *vinò*). Evo podataka koji omogućuju da se dobije potpunija predodžba o njegovu životnom prostoru: a) kad je riječ o kopnenom dijelu Dalmacije, uobičajeno je, ili je donedavna bilo uobičajeno, uglavnom na cijelom prostoru između Solina kod Splita⁵ i Komina na Neretvi,⁶ izuzevši Sinjsku krajinu, s čim se slaže činjenica da se ne pamti npr. u Konjskom sjeverno od Klisa i Dugopolju i Novim Selima podno osojne strane Mosora,⁷ zatim u Sovićima i Drinovcima, selima na rubu Imotskoga polja koja su nakon razgraničenja g. 1718. ostala u Hercegovini,⁸ pa u Tihaljini i Radišićima, selima u dolini rijeke Trebižata,⁹ ili u Slivnu Ravnom, selu jugoistočno od Neretvina ušća;¹⁰ b) kad je riječ o otočnom dijelu Dalmacije, uobičajeno je, ili je donedavna bilo uobičajeno, na cijelom Braču i Hvaru i na istočnom dijelu Korčule (npr. u Žrnovu),¹¹ s čim se, opet, slaže činjenica da se ne pamti npr. u Donjem Selu i Grohotama na Šolti,¹² u Komiži na Visu,¹³ u Smokvici i Blatu na Korčuli,¹⁴ na Mljetu,¹⁵ pa ni u Orèbićima, Osko-

³ Usp. *RijAZU* (= *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, izd. Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti u Zagrebu, knj. 1—23, Zagreb 1880—1976), s. v. *bikla*.

⁴ Usp. F. Ivanišević, *Poljica*, Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena, knj. 8, Zagreb 1903, str. 285.

⁵ Podatak za Solin dala mr. Mirjana Matijević-Sokol, koja je rođena u Solinu.

⁶ Podatak za Komin dao prof. dr. Filip Jelavić, koji je rođen u Kominu.

⁷ Podatak za Konjsko dao prof. Ivan Pandžić, koji je rođen u Konjskom, za Dugopolje — književnik Mirko Rogošić, koji je rođen u Dugopolju, a za Nova Sela — prof. Ante Čokolić, koji je rođen u Novim Selima.

⁸ Podatak za Soviće dala dipl. inž. Matija Mijatović-Vlašić, koja je rođena u Sovićima, a za Drinove — Ljubo Alerić, koji je rođen u Drinovcima.

⁹ Podatak za Tihaljinu dao prof. Anđelko Mijatović, koji je rođen u Tihaljini, a za Radišić — prof. Petar Šarac, koji je rođen u Radišićima.

¹⁰ Podatak dao dipl. inž. Mirko Mador, koji je rođen u Slivnu Ravnom.

¹¹ Podatak za Žrnovo dali Andrija Tvrdčić i Milko Brčić, koji su rođeni u Žrnovu.

¹² Podatak za Donje Selo dala Slobodna Burica-Begović, koja je rođena u Donjem Selu, a podatak za Grohote dao dipl. pravnik Ante Čerinj, koji je rođen u Grohotama.

¹³ Podatak dao operni pjevač Šime Mardešić, koji je rođen u Komiži.

¹⁴ Podatak za Smokvicu dao stud. med. Veljko Tomašić, koji je rođen u Smokvici, a za Blato — dipl. inž. Ante Surjan, koji je rođen u Blatu g. 1928, i poljopr. tehn. Franko Telenta, koji je rođen u Blatu g. 1919.

¹⁵ Usp. A. Stojanović, *Stočarstvo i prerada mlijeka na otoku Mljetu*, Etnološki prilozi, 1, Odsjek za etnologiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb 1978, str. 32—33, gdje se spominje mljetsko piće od kvasine i mlijeka, ali ne i mljetsko piće od vina i mlijeka.

rušnu i Stonu na Pelješcu.¹⁶

Običaj pravljenja pića od vina i mlijeka proširen je, dakle, na dosta veliku dijelu srednje Dalmacije.

Dakako, o proširenosti toga običaja u prošlim vremenima nije moguće govoriti s toliko sigurnosti. O tome se donekle može zaključivati na osnovi ovih činjenica:

1. Piće od vina i mlijeka uobičajeno je danas na cijelom području Imotske krajine. Da nekad nije bilo tako, govori to što se npr. u Vinjanima, selu na sjeveroistočnoj strani Imotskoga polja, tvrdi da je to piće došlo u Vinjane iz južnijih, prekopljjskih Runovića, odnosno da je to, zapravo, »runovičkō piće«,¹⁷ dok se u runovičkom zaseoku Šebišini smatra, opet, da to piće potječe iz južnijega, prekobrdskega Slivna. Na taj se način područje njegove nekadašnje proširenosti pomiče prema biokovskom bilu i primorju.

2. Piće od vina i mlijeka uobičajeno je danas tek na manjem, istočnom dijelu otoka Korčule. Istočnije od Korčule danas nije poznato. Na dubrovačkom je području, međutim, zabilježen izričaj *bijeliti vino*, koji danas živi samo u značenju 'lijevati vodu u vino, razvodnjavati vino',¹⁸ ali je prvotno, bez sumnje, živio u značenju 'lijevati mlijeku u vino, praviti piće od vina i mlijeka'. Na to njegovo prvotno značenje upućuju i ovi stihovi iz jedne narodne pjesme, zabilježene vjerovatno negdje u Crnoj Gori:

*Oni njemu mjesto učiniše,
Pa mu daju vina i rakije,
Pa Milošu bijeljahu vino,
Prisipahu šećer-medovinu,
Da opiju vojvodu Miloša.¹⁹*

O tome njegovu prvotnom značenju svjedoči i mljetska fraza *staviti osta da zabijeli* i označenju 'uliti u posudu nešto crne kvasine (vinskoga octa) da je namuzeno ili dobiveno mlijeko učini bijelom, tj. napraviti piće od crne kvasine (vinskoga octa) i mlijeka'.²⁰ To, zapravo, znači da je piće od vina i mlijeka nekad bilo uobičajeno i na dubrovačkom području, iako, naravno, u znatno manjoj mjeri nego u srednjoj Dalmaciji.

3. Piće od vina i mlijeka moglo je nekad biti uobičajeno u prvom redu tamo gdje je bilo dosta dobro razvijeno i vinogradarstvo, s obzirom na vinsku komponentu toga pića, i stočarstvo, s obzirom na njegovu mliječnu komponentu.

¹⁶ Podatke dali: za Orebiće — Stjepan Vekarić, koji je rođen u Orebićima, za Oskorušno — dipl. inž. Andrija Cibilić, koji je rođen u Oskorušnu (g. 1927), za Ston — Anđelka Zaer, koja je rođena u Stonu.

¹⁷ Podatak dao dipl. pravnik Marko Bušić, koji je rođen u Vinjanima Donjim.

¹⁸ Usp. L. Zore, *Dubrovačke tuđinke*, Spomenik SKA, knj. 26, Beograd 1895, str. 22, bilj. 5 (*trempat* još znači bijeliti ili slaviti vino; talijan. *temperare*); *RjAZU*, s. v. *trempati*.

¹⁹ Usp. V. S. Karadžić, *Srpske narodne pjesme*, knj. 6, Beograd 1899, str. 45. Usp. i *Rječnik hrvatskosrpskoga književnog jezika*, izd. Matica hrvatska i Matica srpska, knj. 1, Zagreb — Novi Sad 1967, s. v. *bijeliti* 5, gdje se također navode ti stihovi, ali se izričaju *bijeliti vino* pridaje značenje »dosipati (u vino drugu tečnost, tekućinu), razvodnjavati«.

²⁰ Usp. A. Stojanović, o. c., str. 32.

Vodi li se računa o tim činjenicama, a i o području rasprostranjenosti srodnoga običaja pravljenja pića od kvasine i mlijeka (o čemu će biti govora nešto dalje, pod 2), može se reći da je običaj pravljenja pića od vina i mlijeka nekad bio poznat uglavnom u primorskom dijelu Dalmacije, i to bar od Trogira do Dubrovnika. Osobito je morao biti ukorijenjen u Podmosorju i Podbiokovlju i na otoku Braču i, donekle, Hvaru, tj. na području koje je odavna poznato ne samo po dosta razvijenu stočarstvu nego i po jakim, crnim vinima, koja se, za razliku od vinā iz Dalmatinske zagore, načelno piju razvodnjena.²¹ Tu je negdje, kako izgleda, taj običaj i nastao, vjerojatno upravo pod utjecajem starijega običaja da se vino pije razvodnjeno.

2. Piće od kvasine i mlijeka

Piće od kvasine i mlijeka spominje se prvi put već g. 1774, negdje u kopnenoj Dalmaciji. Tu je njegovo postojanje registrirao Alberto Fortis: »Egline (tj. Morlaci — D. A.) usano di farlo (tj. mlijeko — D. A.) agro coll' infondervi dell' aceto, e ne riesce una spezie di ricotta, oltremodo rinfrescante.«²² Nedugo poslije toga (1776) o njegovu postojanju u Sinjskoj krajini svjedoči Ivan Lovrić.²³ G. 1880. spominje ga »na Hvarskom otoku«, pod nazivom *sumuta* (»mlijeko kvasinom usireno«), Petar Kasandrić, koji je bio rodom iz grada Hvara.²⁴

Danas se to piće, koliko mi je poznato, pravi, ili je donedavna pravljeno, u Marini kod Trogira (naziv *bilovoda*),²⁵ u Podstrani između Splita i Omiša (naziv nezabilježen),²⁶ u nepoznatu mjestu na Hvaru (glagol *posumutat*),²⁷ na Mljetu (»kaže se *staviti osta da zabijeli*)²⁸ i na nekom neodređenom području, vjerojatno dubrovačkom (naziv *ljuto [juto] mlijeko*).²⁹ Ne pravi se, koliko sam obaviješten, nigdje u Dalmatinskoj zagori, gdje je, inače, kiselo mlijeko sasvim uobičajeno, a ni u mnogim otočnim mjestima, npr. u Donjem Selu i Grohotama na Šolti, u

²¹ Na običaj da se npr. na Hvaru ta vina piju razvodnjena snažno je upozorio već Vicko Pribojević u svom predavanju održanu u gradu Hvaru g. 1525: »Nam cum maxima sit optimi apud Pharenses uini abundantia..., grande tamen facinus, immo scelus esse arbitrantur uinum aqua non flagellatum potare.« (Usp. V. Pribojević, *O podrijetlu i zgodama Slavena*, Zagreb 1951, str. 95.) To mjesto u prijevodu V. Gortana glasi ovako: »Premda je naime kod Hvarana veliko obilje izvrsnog vina..., ipak smatraju velikim nedjelom, čak zločinom piti vino neublaženo vodom.« (Ib., str. 199.) O vrstama vina i o čuvanju toga običaja na tlu nekadašnje Poljičke Republike svjedoči ovaj tekst: »Vina su u donjin Poljicin debela crna ka' zečja krv, u sridnjim ruso tanko — zove se opol, koji brže izmiče niz grlo. Ako je meko i tanko, zove rvaščina. Takova vina nađe se i u gornjin Poljicin... U vino se ulije vode, da se razvodni, obišno pō a pō...« (Usp. F. Ivanišević, o. c., knj. 8, Zagreb 1903, str. 301—302.)

²² Usp. A. Fortis, *Viaggio in Dalmazia*, vol. I, Venecija 1774, str. 82. U prijevodu Mate Marasa to mjesto glasi ovako: »Obično ga (tj. Morlaci mlijeko — D. A.) zakiseljuju dolijevanjem octa, pa se dobije neka vrsta izvanredno osvježujuće skute.« (Usp. A. Fortis, *Put po Dalmaciji*, Zagreb 1984, str. 53.)

²³ Usp. I. Lovrić, *Bilješke o Putu po Dalmaciji opata Alberta Fortisa*, Zagreb 1948, str. 75.
²⁴ Usp. P. Kasandrić, *Riječi sakupljene na Hvarskom otoku*, Slovinac, god. III, Dubrovnik 1880, str. 390.

²⁵ Podatak dala nastavnica Zorka Alerić-Musinov, koja je rođena u Marini.

²⁶ Podatak dala Ružica Jakulj, koja je rođena u Podstrani (g. 1934).

²⁷ Usp. A. Stojanović, o. c., str. 32.

²⁸ Ib., str. 32.

²⁹ Ib., str. 33.

Zastražišću i Sućurju na Hvaru, u Komiži na Visu, u Smokvici i Blatu na Korčuli, u kojima se, zapravo, kiselo mlijeko i ne pravi.³⁰

Raspored mjesta u kojima se piće od kvasine i mlijeka sigurno pravi upućuje na zaključak da je nekad moralo biti uobičajeno na istom području na kojem i piće od vina i mlijeka, tj. u primorskom dijelu Dalmacije bar od Trogira do Dubrovnika, ali, naravno, samo gdje je kvasine i mlijeka bilo dovoljno.

B. OTKAD SU UOBIČAJENA

Hrvati su upoznali vino tek kad su došli u dodir s Romanima. O tome svjedoči i činjenica da su naziv za taj pojam, jednako kao i drugi Slaveni, preuzeli od Romana: lat. *vinum* > hrv. *vino*,³¹ sa zadržavanjem srednjega roda pod utjecajem imenice *pivo* u značenju 'piće' (usp. npr. *Savus* > *Sava* pod utjecajem imenice **rěka*).³² Uzgojem vinove loze i proizvodnjom vina počeli su se sami baviti, bez sumnje, tek po smirivanju na Balkanskom poluotoku. Etnolog je Milovan Gavazzi sklon mišljenju da se običaj pravljenja pića od vina i mlijeka, što, zapravo, znači i običaj pravljenja pića od kvasine i mlijeka, može »svesti na stari romanski utjecaj«.³³

Budući da se pića o kojima je riječ danas prave na relativno neveliku području i da su na tome području poznata pod nekoliko posve različitih naziva, mora se zaključiti da je među Hrvatima običaj njihova pravljenja začet, svakako, poslije VII. st.

III. KAKO SE PRAVE, KAKO IZGLEDAJU, TKO IH PIJE...

U svom djelu *Vrela i sudbine narodnih tradicija* etnolog Milovan Gavazzi iznosi sažeto »da se u nekim predjelima Dalmacije gostu, roditelji ili inače iscrpljenoj osobi nudi hladno mlijeko (ili sirutka) s vinom, i to gotovo isključivo crvenim, kao narodno piće za okrepu i osvježenje (i to osobito ljeti kada ima hladnoga vina i mlijeka u podrumu)«.³⁴ Ta konstatacija nije za ovu priliku dovoljno točna; to se piće, npr., nije moglo svagdje praviti »osobito ljeti«, već i zato što ljeti svagdje i nije bilo pravoga vina.³⁵ Bitnije je, svakako, da za ovu priliku nije ni dovoljno iscrpna; nakon nje ostaje, npr., nejasno kako se to piće stvarno pravi i kako izgleda.

³⁰ Podatke za Donje Selo, Grohote, Komižu, Smokvicu i Blato dali informatori spomenuti u bilj. 12, 13, 14; podatak za Zastrazišće dao prof. Jure Barbarić, koji je rođen u Zastrazišću, a za Sućuraj — dr. Ratimir Slavić, koji je rođen u Sućurju.

³¹ Usp. P. Skok, *ERHSJ* (= *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, knj. I—IV, Zagreb 1971—1974), s. v. *vino*.

³² Ne slažem se, dakle, sa Skokovim mišljenjem u *ERHSJ*, s. v. *vino*, da je posuđivanje naziva *vino* »išlo preko lat. n. pl. *vina* 'vrste vina'«.

³³ Usp. M. Gavazzi, *Vrela i sudbine...*, str. 178.

³⁴ Usp. M. Gavazzi, *Vrela i sudbine...*, str. 178; slično i M. Gavazzi, *Leksikologijski prilozi (druga rukovet)*, Zbornik u čast Petru Skoku, Zagreb 1985, str. 161.

³⁵ To uvjerljivo potvrđuje npr. ova konstatacija zabilježena na tlu nekadašnje Poljičke Republike: »U sridnjim i donjin Poljicim malo koja kuća da ne sadi lozu i ne pije svoga vina tamo do Uskrsa, a na lito ko more, kupuje, a ko ne, 'lađa se studenom vodon.« (Usp. F. Ivanišević, o. c., knj. 8, Zagreb 1903, str. 301.)

Nije mi poznata nijedna slična, pa makar i manjkava konstatacija o piću od kvasine i mlijeka. Istina, treba priznati da etnolog Andrija Stojanović donosi precizan opis pravljenja toga pića na Mljetu.³⁶ Za ovu priliku to, međutim, nije ni izdaleka dovoljno.

O tome kako se pića od vina i mlijeka i od kvasine i mlijeka prave, kako izgledaju, tko ih pije, itd., govorit ću, dakle, po kazivanju osoba koje su odrasle ili dugo boravile u nekima od mjesta gdje su ona uobičajena, ili bar gdje su donedavna bila uobičajena, a u manjoj mjeri i na osnovi oskudne literature.

1. Piće od vina i mlijeka

U Zakučcu kod Omiša pravi se to piće od crna vina i mlijeka, u odnosu pola prema pola. Pravi se u svako doba godine, ali samo radi toga da posluži kao lijek. Daje se bolesniku koji je bolestan od neke lakše bolesti (težemu bolesniku, npr. onomu koji je bolestan od upale pluća, daje se piće od vina i ulja, također u odnosu pola prema pola). Zove se *bikla*.³⁷

U Blatu na Cetini to se piće dobiva od crna mlada vina i mlijeka, »najbolje — nekuhana i kozjega«, i to uglavnom u omjeru pola prema pola. Ljubičaste je boje. »Da bi uspjelo, vino mora biti crno. Ali, u Blatu se je uvijek i dobivalo samo crno vino jer je crnoga grožđa bilo više od bijeloga.« Piju ga i mladi i stariji. Zove se *bikla*.³⁸

U Šestanovcu, selu između Mosora i Biokove, pravi se ono »obavezno od crna vina« i sirova, a ponegdje i kuhana, ali tada ohlađena mlijeka. Omjer vina i mlijeka može biti različit, ovisno o ukusu, npr. 1/4 vina i 3/4 mlijeka. Piće je »ljubičaste, ali vrlo svijetle ljubičaste boje«. Zove se *bikla*. Čuju se i glagoli *bikliti* i *zàbikliti*. Govori se npr. *Jesi li biklio?* ili *Ajmo zàbiklit*.³⁹

U Runovićima kod Imotskoga pravi se to piće od mlada crna vina i sirova, tek pomuzena mlijeka. Prave ga najčešće pastiri u jesen, kad takva vina ima. Oni ponesu od kuće vina u tikvi pa na pašnjaku pomuzu kozu, ovcu ili kravu, i »eto ti biklè«. Ona je blage ljubičaste boje. Piju je pastiri, dakle omladina, ali katkad i žene u bolesti.⁴⁰

U Podosoju kod Imotskoga rođen je hrvatski književnik Petar Gudelj koji je o tome piću progovorio na pjesnički način: »Loza i koza! Ne sastadoše se samo na klancu i u sliku, nego i u bikli, čudnom arhajskom napitku od tek umuzena, još zapjenjena mlijeka i mlada, tek prevrela crnoga vina. Pastirsko piće: zamuze se u vino, u tikvi. Ili u plitvini, i pije prilogom. Pije li se bikla igdje još osim u Imoti?«⁴¹

U Vrgorcu se miješa mlado, i to crno vino (drukčijega i nema) sa sirovim,

³⁶ Usp. A. Stojanović, o. c., str. 32.

³⁷ Tako po kazivanju književnika dr. Jure Kaštelana, koji je rođen u Zakučcu.

³⁸ Tako po kazivanju prof. Živka Strižića, koji je rođen u Blatu na Cetini. Slično i po kazivanju prof. dr. Josipa Kekeza, koji je rođen u obližnjim Katunima (»dolazi u obzir samo crno vino, ali, uostalom, drugoga u Katunima i nema«).

³⁹ Tako po kazivanju dipl. pravnika Stipe Bekavca, koji je rođen u Šestanovcu.

⁴⁰ Tako po kazivanju dipl. inž. Mije Jukića, koji je rođen u Runovićima.

⁴¹ Usp. P. Gudelj, *Moja Imota* (esej u rkp.).

nekuhanim mlijekom, u odnosu po volji. Piće je ljubičaste boje. »Ugodno ga je piti kad se jede poprženi kukuruz.« Zove se *bikla*.⁴²

U Podgori, rodnom mjestu Mihovila Pavlinovića koji je prvi zabilježio riječi *bikla*, *bikliti*, *zàbikliti*, to se piće pravi od crna vina (u Podgori i nema drugoga) i kozjega mlijeka. Omjer vina i mlijeka u njemu ovisi o ukusu, ali je, u stvari, isti kao i omjer vina i vode u bevandi, piću koje je u Podgori također uobičajeno. Bikla je blijeđe ljubičaste boje. U rodnoj kući moga informatora bikla je pravljena samo na uskrсне blagdane, iako je vina bilo preko cijele godine. Pravio ju je otac, a pili su je svi ukućani. Otac bi poslije jela s pomoću kruha umočena u biklu gasio uskrсну svijecu. Za glagole *bikliti* i *zàbikliti* moj informator nije čuo.⁴³

U Dračevici na Braču to se piće »radi... s mlijekom i jednom trećinom crna vina«. To je upravo piće »za osvježenje«, odnosno »žensko piće«. Pije se, dakle, ljeti.⁴⁴ Poznato je na cijelom Braču. U Dračevici se zove *smùtica*, ali se na Braču taj naziv javlja i u obliku *hmùtica*. Naziv je u Dračevici potvrđen npr. u ovim rečenicama: *Zamùti je mǎlo črnega vinà u mlìkò i napràvi je smùticu, Svàku večer pòsli večere popìjen bùčicu smùtice*.⁴⁵

U Vrisniku na Hvaru, jugozapadno od Jelse, to se piće dobiva tako da se u posudu djelomično napunjenu crnim vinom namuže kozjega mlijeka. Ono je pjenušavo kao pivo, a boje je »lila«, tj. ljubičaste. Pravi se i pije obično u proljeće i ljeto, ali katkad i u drugo doba godine. Piju ga svi koji ga vole. Zove se *šumutva*, ali ga neki zovu *mùčkalica*.⁴⁶

Zastražišće se nalazi na istočnoj strani otoka Hvara, gdje živi stanovništvo koje dobrim dijelom potječe od bjegunaca pred Turcima. Tu se to piće dobiva također od crna vina i kozjega mlijeka koje se u nj namuže, pri čemu se stvori »velika pjena«. Vina u njemu obično bude 1/4, a mlijeka 3/4. Pravi se načelno ljeti, upravo od kraja svibnja do kraja kolovoza. Piju ga obično svi ukućani stariji od dvanaest godina; drugima se, npr. težacima, ne daje. Zove se *bikla*, ali i *mùčkalica*. Govori se, npr., *Jes danàs bikli?* ili *Grèn zabiklit*.⁴⁷

U Žrnovu na Korčuli, nešto južnije od grada Korčule, to se piće dobiva tako da se crno vino ulije u mlijeko ili da se mlijeko ulije u crno vino; mlijeka pri tom

⁴² Tako po kazivanju Ljube Alerića, koji je rođen (g. 1921) u Drinovcima gdje se to piće ne pije, ali ga je on naučio piti i zavolio upravo u Vrgorcu, gdje je dvadesetak godina bio namještenik tamošnje duhanske stanice, pa ga pravi i pije i danas, u Zagrebu.

⁴³ Tako po kazivanju Mije Kržanića, koji je rođen u Podgori (g. 1912). — Treba napomenuti da detalj o pravljenju toga pića samo na uskrсне blagdane podsjeća na spomenuti običaj rimskih pastira da biklu piju u vrijeme Palilija (21. travnja), ali da on, kako se čini, ipak nije tipičan za Podgoru, jer se moji informatori prof. dr. Josip Pivac i njegova supruga prof. Mirjana Pivac-Pavlinović, koji su također rođeni u Podgori, sjećaju da se je bikla pravila u jesen, od mlada crna vina i mlijeka.

⁴⁴ Tako po riječima dr. Petra Šimunovića, u interpretaciji dr. Valentina Putanca (usp. V. Putanec, *Etimološki prinosi: 1. bikla, 2. filarka / piljarica*, Rasprave Zavoda za jezik, sv. 13, Zagreb 1987, str. 80), s njegovom usmenom dopunom da se pije ljeti.

⁴⁵ Usp. M. Hraste i P. Šimunović, *Čakavisch-deutsches Lexikon*, Teil I, Köln—Wien 1979, s. v. *zamutit, smutica*.

⁴⁶ Tako po kazivanju Katice Posinković-Bojanić, koja je rođena u Vrisniku (g. 1909).

⁴⁷ Tako po kazivanju prof. Jure Barbarića, koji je rođen u Zastrazišću.

bude puno više, 3/4 ili još više. Davano je »dici ujutro umisto kave«, ali su ga pili i stariji. Zove se *mlikò i vinò*.⁴⁸

U vezi s tim pićem nameću se ovi zaključci:

1. Ono se izvorno pravi tako da se u posudu djelomično napunjenu crnim vinom namuže ili nalije bar još toliko sirova mlijeka, ali, često, i mnogo više, ovisno o ukusu; pri tom vino igra pasivnu ulogu, očito, zato jer se smatra važnijim od mlijeka i jer se tako s njim bolje izmiješa i bez upotrebe žlice.
2. Ono je svjetlije ili tamnije ljubičaste boje, ovisno o količini crnoga vina.
3. To je uglavnom omladinsko i žensko piće, odnosno piće onih koji, zbog raznih razloga, nisu skloni čistom vinu.
4. Ono je uobičajenije na otočnom nego na kopnenom dijelu srednje Dalmacije: na otocima se načelno pije u kasno proljeće i preko cijeloga ljeta, a na kopnu — uglavnom u kratkom jesenskom razdoblju kad ima mlada vina.
5. Ono se dosta uspješno može uspoređivati s modernom bijelom kavom: po sirovinama od kojih se pravi, po načinu na koji se pravi, po onima koji ga vole, a, vidjet će se, i po nazivu.

2. Piće od kvasine i mlijeka

U Marini kod Trogira u hladno se kuhano mlijeko ulije kvasinē, dakako, dobivene od crna vina, pa smjesa promiješa žlicom. Mlijeko se u tili čas »rascijepi« (zgruša). Zadrži osnovnu, bijelu boju, ali dobije blag ljubičast ton. Često se je u nj, zbog oskudice u mlijeku, dolijevalo vode. Redovito se u takvo mlijeko udrobi kruha i tako dobije jelo. Priprema se i jede ljeti, poslije podne, prije odlaska na popodnevni posao. Zove se *bilovoda*.⁴⁹

U Podstrani, selu između Splita i Omiša, u »vruće« se, tek pomuzeno i još zapjenjeno mlijeko ulije malo kvasine. Ono se odmah »usiri« i postane »ka' malo lila«. Bilo ga je ugodno — jesti.⁵⁰

Na Mljetu se »u posudu... stavi malo vinskog octa — otprilike žlica na 1/4 l — i na to nalije ili pomuže mlijeka, nakon čega se mlijeko učas zgruša«. Tu ono »nema posebna naziva«, nego se »kaže... staviti osta da zabijeli«. ⁵¹

U vezi s tim pićem nameću se ovi zaključci:

1. Ono se izvorno pravi ili tako da se u posudu s nešto crne kvasine nalije ili namuže određena količina mlijeka ili tako da se u posudu s mlijekom ulije određena količina crne kvasine pa smjesa promiješa.
2. Ono je zgrušano, a po izgledu bijelo s ljubičastom primjesom.
3. To je uglavnom piće onih koji se u vruće, ljetno doba žele osvježiti, a i nasititi, osobito ako se troši s kruhom.
4. Ono, zapravo, nije ništa drugo nego vrsta dobro poznatoga kiseloga mlijeka.

⁴⁸ Tako po kazivanju Milka Brčića, koji je rođen u Žrnovu (g. 1911), gdje živi i danas.

⁴⁹ Tako po kazivanju nastavnice Zorke Alerić-Musinov, koja je rođena u Marini (g. 1948).

⁵⁰ Tako po kazivanju Ružice Jakulj, koja je rođena u Podstrani (g. 1934), gdje živi i danas.

⁵¹ Usp. A. Stojanović, o. c., str. 32.

IV. ANALIZA NJIHOVIH NAZIVA

A. NAZIVI ZA PIĆE OD VINA I MLIJEKA

Poznati su mi ovi nazivi za to piće: *bikla*, *hmutica*, *hmutnica*, *mliko i vino*, *mućkalica*, *smutica*, *sumutva*. O njima ću govoriti redom kojim sam ih naveo.

1. Bikla

a. *Rasprostranjenost naziva; njegovo drugo značenje; glagol bikliti, pf. zabikliti*

Koliko mi je poznato, naziv se *bikla* za to piće čuje uglavnom u kraju oko Mosora, Biokove i Rilića, sve tamo od Solina na zapadu do Komina na istoku.⁵² Tu mu ne konkurira nijedan drugi naziv za to piće.⁵³ Na tome području zabilježio ga je, kako je već rečeno, i Mihovil Pavlinović. Taj se naziv čuje i u istočnom dijelu otočja Hvara, npr. u Zastrazišću i Sućurju,⁵⁴ dakle tamo gdje živi stanovništvo čiji su preci u novije vrijeme, bježeći pred Turcima, doselili sa susjednoga kopna.

Potkraj XIX. st. učitelj Ivan Zovko spominje biklu među pićima koja su poznata u Bosni i Hercegovini. To piće opisuje, međutim, ovako: »U malo kisela mlijeka uspe se poviše vode, i to se pije po selima, osobito gdje nema zdrave vode, a silno se od vrućine žeda radeći na polju.«⁵⁵ Za naziv *bikla* u tome značenju nemam nikakve novije potvrde s terena. Budući da je naziv *bikla* u onom prvom značenju danas poznat samo na ikavskom, uglavnom dalmatinskom području i da je Zovko bio rodom iz Mostara, može se pretpostaviti da ga je u tom drugom značenju zabilježio negdje u ikavskoj, zapadnoj Hercegovini.⁵⁶

U dijelu Dalmacije u kojem živi naziv *bikla* zabilježeni su i glagoli *bikliti* 'praviti biklu' i *zabikliti* 'napraviti biklu'. Oba su unesena u *RjĀZU*, zahvaljujući Mihovilu Pavlinoviću. Meni je poznato da danas oba žive u Šestanovcu između Mosora i Biokove i u Zastrazišću na Hvaru. U Šestanovcu se govori npr. *Jesi li biklio?* i *Ajmo zabiklit*, a u Zastrazišću npr. *Jes danäs bikli?* i *Grĕn zabiklit*.⁵⁷ Glagol *zabikliti* (ne i *bikliti*) čuje se i u poljičkim Jesenicama, ali u značenju 'promijeniti boju', npr. u rečenici *Daj malo da mi sãmo zabikli*, koja se na osnovi stvarnoga konteksta u kojem je izrečena može dopuniti ovako: *Daj (mi ulij u vodu) malo (kvasine ili maravana) da mi (voda) sãmo zabikli*.⁵⁸

b. *Dosadašnja mišljenja o tome nazivu i glagolu*

O etimonu naziva *bikla* i glagola *bikliti* dosad je izneseno više različitih mišljenja:

⁵² Podatke za Solin i Komin dali informatori spomenuti u bilj. 5. i 6.

⁵³ L. Zore u svom *Paljetkovanju* donosi za to piće naziv *smutica* i dodaje da se govori »u Imockomu«, koji se nalazi upravo na tome području (usp. L. Zore, *Paljetkovanje*, Rad JAZU, knj. 138, Zagreb 1899, str. 65). Njegova konstatacija pojavila se je, bez proveravanja, i u *RjĀZU*, s. v. *smutica*, a odatle ju je preuzeo i V. Putanec, o. c., str. 80. Posrijedi je, međutim, zabuna — u Imotskom i Imotskoj krajini taj naziv nije uobičajen.

⁵⁴ Podatke dali informatori spomenuti u bilj. 30.

⁵⁵ Usp. I. Zovko, *Narodna jela i pića po Bosni i Hercegovini*, Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena, sv. I, Zagreb 1896, str. 107.

⁵⁶ O njegovu interesu za taj dio Hercegovine svjedoči npr. njegov članak *Kako je postalo ime Tribižetu*, Glasnik Zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini, knj. 1, god. 4, Sarajevo 1892, str. 94—95.

⁵⁷ Podatke dali informatori spomenuti u bilj. 39. i 47.

⁵⁸ Podatak dao dr. Ivan Rakuljić, koji je rođen u Jesenicama.

1. Mišljenje da naziv *bikla* i glagol *bikliti* možda potječu »od tur. *büklü*, *böklü* u značenju »usukano, sastavljeno što dvoje i više« iznio je već Đuro Daničić u *RjAZU*.⁵⁹ Skok je to mišljenje u *ERHSf*, jednostavno, ignorirao. Imao je za to bar dva krupna razloga: a) turska riječ *büklü*, koju ja nalazim samo u obliku *bükülü*,⁶⁰ u nas se, bez sumnje, ne bi reflektirala u obliku *bikla*, nego u obliku *biklija* (usp. tur. *kürkü* > hs. *čurčija*, tur. *köylü* > hs. *ćojlija*, tur. *müftü* > hs. *müftija*); b) hipotetični turcizam *bikla* ne bi mogao gotovo posve nestati iz donedavna turske Bosne i Hercegovine i sačuvati se tako dobro na jednom susjednom području odavna neturske Dalmacije.

2. Sam Skok iznio je najprije mišljenje da je naziv *bikla* nastao od dalmatsko-romanskoga deminutiva **bībitula*, koji bi bio izveden »od part. pret. *bībitus* od *bībēre*« (usp. tal. *bibita* 'razvodnjeno vino, bevanda').⁶¹ Skokovo je izvođenje, naravno, fonetski besprijeckorno (sinkopa nenaglašene penultime, prijelaz *tl* u *kl*, haploglogija početnoga sloga). Njegovo mišljenje ipak nije prihvatljivo, ali ne zato što se ne može dokazati postojanje deminutiva **bībitula* u vulgarnolatinskom jeziku (toga je, uostalom, bio svjestan i sam Skok), nego zato što se ne može naći zadovoljavajući odgovor na pitanje zašto bi se hrvatska kontinuanta deminutiva **bībitula* sačuvala samo na dalmatinskom kopnu, a ne i na obližnjim dalmatinskim otocima, izuzimajući, naravno, novonaseljeni, istočni dio Hvara.

3. Po drugom Skokovu mišljenju naziv je *bikla* nastao od vlat. **fekla* < lat. *faecula* 'vinski talog, sriješ, birsa', a od njega je kasnije izveden glagol *bikliti*. Dakako, i tu je Skokovo izvođenje fonetski besprijeckorno (sinkopa nenaglašene penultime, *f* > *b*, *e* > *i*). Ali, ni to njegovo mišljenje nije prihvatljivo, i to zbog dvaju razloga: a) nije jasno kako bi vulgarnolatinska imenica **fekla*, kojom je, ako je postojala, označivan vinski talog, sriješ, birsa, mogla zadobiti značenje 'piće od vina i mlijeka' kad u pravljenju toga pića uopće ne dolazi u obzir; b) nije jasno zašto bi se hrvatska kontinuanta vulgarnolatinske imenice **fekla* sačuvala samo na dalmatinskom kopnu, a ne i na obližnjim dalmatinskim otocima, bez novonaseljenoga, istočnoga dijela Hvara.

4. Mišljenje da je naziv *bikla* nastao od starijega oblika **pikola*, a on od tal. (*vino*) *piccolo* 'lagano (vino)' iznio je u novije doba, nakon pojave Skokova *ERHSf*, etnolog Andrija Stojanović.⁶² To se mišljenje mora odbaciti zbog više razloga: a) *bikla* nikako nije »lagano vino«, nego piće od vina i mlijeka; b) prijelaz (*vino*) *piccolo* > **pikola* ne dolazi u obzir jer bi ga spriječila mocija i prema riječi *vino* i prema riječi *piće*; c) za prijelaz početnoga talijanskoga predvokalnoga *p* u *b* nema drugih potvrda; d) da je talijanskoga porijekla, naziv *bikla* čuvao bi se u prvom redu na otocima Braču, Hvaru i Korčuli, a tamo je nepoznat, osim na istočnom dijelu Hvara kamo je dospio s kopna u novije doba.

⁵⁹ Usp. *RjAZU*, s. v. *bikla*, *bikliti*.

⁶⁰ Usp. N. Vančev i dr., *Tursko-balgarski rečnik*, Izdanje na Bălgarskata akademija na naukite, Sofija 1952, s. v. *bükülü*.

⁶¹ Usp. P. Skok, *ERHSf*, s. v. *bevanda*.

⁶² Usp. A. Stojanović, o. c., str. 33.

5. Etnolog Milovan Gavazzi i sam je, na svoj način, prilično uvjerljivo osporio vrijednost iznesenih mišljenja o etimonu naziva *bikla*. Na kraju je, dosta oprezno, iznio i svoje mišljenje: »Moglo bi se raditi i o nekoj riječi podrijetla iz kojega substratnog jezika davnoga stanovništva istočnoga Jadrana ili njegova zaleđa — to više, možda, kad je takav napitak autentično potvrđen u antičko doba u Ovidija.«⁶³ Ni to mišljenje ne djeluje uvjerljivo: a) izravno posuđivanje iz nekoga supstratnog jezika ne dolazi u obzir jer je predrimsko stanovništvo u Dalmaciji bilo u vrijeme dolaska Hrvata odavna romanizirano; b) neizravno posuđivanje iz nekoga supstratnog jezika teško je zamisliti kad ni Skok nije pronašao u vulgarnolatinskom jeziku nijedne takve riječi od koje bi naziv *bikla* mogao biti izveden.

6. I lingvist Valentin Putanec nedavno je dosta uvjerljivo odbacio mišljenja o etimonu naziva *bikla* koja su iznesena prije Gavazzija. Potaknut, međutim, upravo Gavazzijevim mišljenjem i spomenutim podatkom da je naziv *bikla* zabilježen i u Bosni i Hercegovini (u značenju 'piće od vrlo razrijeđena kisela mlijeka'), on dolazi do zaključka da se je taj naziv govorio »nekada u čitavoj Dalmaciji i u zaleđu«⁶⁴ i da on ima veze »s potvrđenom apeninskom riječi *burrnica potio*«.⁶⁵ Misli da je nastao od njezina prvotnoga oblika **burrica (potio)* 'crvenkasto, purpurno piće', ovako: **burrica* > **būrka* > **birka* > **bilka* > *bikla*; dopušta i mogućnost da je nastao od deminutiva **burricula*, ovako: **burricula* > (»sinkopom sloga *-ri-* i normalnim refleksom za *-icula*») **būkla* > *bikla*; glagol mu je *bikliti* u svakom slučaju izveden od naziva *bikla*.⁶⁶ Na kraju zaključuje: »Dakle, ja mislim da se u slučaju termina *bikla* radi o vrlo starom dalmato-romanskom prežitku koji je unesen s Apenina vrlo rano, prije dolaska Slavena na Balkan, pa poslije adaptiran u hrvatskom jeziku. Nije isključeno da se radi i o nekoj mediteranskoj riječi, o prežitku iz nekog nepoznatog jezika koji se našao u nas na Balkanu (Dalmacija) i na Apeninima.«⁶⁷ Dakako, ni Putančevo mišljenje nije prihvatljivo sve ako se i prijeđe preko činjenice da počiva na preveliku broju pretpostavaka: ono ne omogućuje da se kaže zašto naziv *bikla* (s glagolom *bikliti*) nije sačuvan i na otocima Braču, Hvaru (s izuzetkom njegova istočnoga dijela) i Korčuli, koji su bliži Apeninima i koji su naseljeni Hrvatima kasnije nego dalmatinsko kopno, već se tamo umjesto njega upotrebljavaju nazivi koji su, bez sumnje, hrvatskoga porijekla.

c. Naziv *bikla* i glagol *bikliti*, *pf. zabikliti*, u svjetlosti novih činjenica

α) Naziv *bikla* 'piće od vina i mlijeka'

Piće od vina i mlijeka dobiva se, da se podsjetimo, muženjem ili lijevanjem mlijeka u pripremljeno crno vino, slično kao što se bijela kava dobiva lijevanjem mlijeka u pripremljenu crnu kavu (»pravu« ili ječmenu).

Pravljenje toga pića mora da je doživljavano upravo kao bijeljenje crnoga vina. S tim u vezi mora da su na ikavskom području, na kojem je naziv *bikla* jedino sa-

⁶³ Usp. M. Gavazzi, *Leksikologijski prilozi (druga rukovet)*, Zbornik u čast Petru Skoku, Zagreb 1985, str. 162.

⁶⁴ Usp. V. Putanec, *Etimološki prinosi: 1. bikla, 2. flarka | piljarica*, Rasprave Zavoda za jezik, knj. 13, Zagreb 1987, str. 80.

⁶⁵ *Ib.*, str. 83.

⁶⁶ *Ib.*, str. 82—83.

⁶⁷ *Ib.*, str. 83.

čuvan, postojali ikavski izričaji *biliti vino* (u vezi s predodžbom o muzenju ili lijevanju mlijeka u crno vino), *bilkati vino* (samo u vezi s predodžbom o muzenju mlijeka u crno vino) i sl. Na njih, uostalom, upućuje i već spomenuti dubrovački izričaj *bijeliti vino*, koji se, istina, danas upotrebljava samo u značenju 'lijevati vodu u vino, razvodnjavati vino',⁶⁸ a i spomenuta mljetska fraza *staviti osta da zabijeli* 'uliti u posudu nešto crne kvasine (vinskoga octa) da je namuzeno ili doliveno mlijeko učini bijelom, tj. napraviti piće od crne kvasine (vinskoga octa) i mlijeka'.⁶⁹

Mlijeka u tome piću bude obično puno više nego vina, ali je vino u njemu osnovna, glavna komponenta, upravo kao što je u bijeloj kavi, bez obzira na količinu mlijeka u njoj, osnovna komponenta crna kava. U kraju u kojem drugoga vina osim crnoga praktično nema, to je, zapravo, bijelo (bjelkasto) vino.

Do naziva *bikla* u značenju 'piće od vina i mlijeka' došlo je, dakle, vjerojatno ovako: **bilō (bilkastō) vino* > **bilka* > *bikla*. Za prijelaz **bilō (bilkastō) vino* > **bilka* usp. *žūtā (žūtkastā) kokoš* > *žūtka*, ili, bolje, *žūtō (žūtkastō) grožđe* > *žutka*,⁷⁰ ili, još bolje, *žūtō (žūtkastō) vino* > *žūtka*,⁷¹ a za prijelaz **bilka* > *bikla* usp. npr. na tlu nekadašnje Poljičke Republike staru, općepoznatu inverziju *lžica* > *žlica* i novije inverzije *lakti* > *latki*, *lipše* 'ljepše' > *lišpe* i *lišve*, *omeškati* > *omeškati*, **zibka* 'zipka' > *zivka* > *zikva*, itd.⁷² U prilog 'toj etimologiji govori i etimologija naziva *bikla* u značenju 'piće od vrlo razrijeđena kisela mlijeka' (vidi dalje, pod β). Postoji, doduše, i mogućnost da je naziv **bilka* odnosno *bikla* izveden od glagola *biliti* ili *bilkati* (tj. vino),⁷³ ali mi se ona ne čini osobito vjerojatnom.

Zanimljivo je da se to, znanstveno obrazloženo mišljenje posve slaže sa samoinicijativno iznesenim mišljenjem jednoga od mojih informatora, rođenoga Podgoranina Mije Kržanića, da naziv *bikla* dolazi »od blilila mlika« u tome piću.

β) Naziv *bikla* 'piće od vrlo razrijeđena kisela mlijeka'

Naziv *bikla* u značenju 'piće od vrlo razrijeđena kisela mlijeka' zabilježen je, kako je spomenuto, vjerojatno negdje u zapadnoj Hercegovini, dakle također na ikavskom području.

Nakon svega što je rečeno o nazivu *bikla* u njegovu prvom značenju, treba ga, mislim, u tom drugom značenju tumačiti ovako: *bila voda* > **bilka* > *bikla*.

⁶⁸ Usp. bilj. 18.

⁶⁹ Usp. A. Stojanović, o. c., str. 32.

⁷⁰ Za oba značenja naziva *žutka* usp. *RjčAZU*, s. v. *žutka*.

⁷¹ Tako (doduše, u stilski obojenu govoru) u Runovićima kod Imotskoga, npr. u ovjerenoj rečenici *Daj mi one žūtke*.

⁷² Usp. F. Ivanišević, o. c., knj. 8, Zagreb 1903, str. 248—250; N. Mihanović, *jezik na području Poljica*, Poljički zbornik, sv. II, Zagreb 1971, str. 164. — Treba dodati da na području rasprostranjenosti riječi *bikla* nije, doduše, bio vjerojatan prijelaz **bilka* > **bioka*, zbog akcenatsko-kvantitativnih razloga (drugo je, npr., **Bilkōva* > *Biokova* 'planina u zaleđu Makarske'), ali jest — prijelaz **bilka* > *bika* (naime, na istom se području javlja, npr., prijelaz **bilkuša* > *bikuša* 'bijela ovca'; usp. F. Ivanišević, o. c., str. 110, zatim *RjčAZU*, s. v. *bikuša*, gdje ta riječ nije protumačena kako valja, i P. Skok, *ERHSŸ*, s. v. *bio*, gdje se nepotrebno dopušta i druga mogućnost tumačenja). Do njega nije došlo vjerojatno zbog izbjegavanja homonimije sa starijim nazivom *bika* (< **bilka* < **bēlska*) u značenju 'bijela koza', nazivom koji je uobičajen npr. na tlu nekadašnje Poljičke Republike (usp. F. Ivanišević, o. c., str. 110) i u Imotskoj krajini.

⁷³ Usp. *cjēpka* (: *cijepati*), *klepka* (: *klepati*), *kvōčka* (: *kvocati*), *zīpka* (: *zibati*) itd.

Da je to tumačenje realno, potvrđuje naziv *bilovoda* kojim se u Marini kod Trogira označuje piće koje se pravi od kvasine i mlijeka i, obično, također troši u razrijeđenu obliku (vidi III. 2. i IV. B. 1. ovdje).

γ) Glagol *bikliti*, pf. *zabikliti*

Glagol *bikliti*, pf. *zabikliti*, u značenju 'praviti, napraviti biklu', Daničić je protumačio ovako: »Postanja kojega je *bikla*.«⁷⁴ Skok su i Putanec uzimali da je to izvedenica od naziva *bikla*.⁷⁵ Ni Daničić ni Skok ni Putanec nisu, dakako, znali da glagol *zabikliti* živi na terenu i u značenju 'promijeniti boju', koje se javlja npr. u onoj već spomenutoj rečenici *Daj malo da mi sàmo zàbiklì*.⁷⁶ Osim toga, u dalmatinskom i uopće hrvatskom kulinarstvu neprijelazni denominali toga tipa nisu uobičajeni (nema, npr., glagolā **víniti*, *zavíniti* 'praviti, napraviti vino', **plviti*, *zaplviti* 'praviti, napraviti pivo', **púrìti*, *zapúrìti* 'praviti, napraviti puru', pa ni **smutičiti*, *zasmutičiti* 'praviti, napraviti smuticu, tj. biklu'), dok su, s druge strane, prijelazni denominali toga tipa posve uobičajeni, i to u općem značenju 'dodavati, dodati jelu ili piću neku tvar radi promjene njegova okusa' (usp., npr., *uljiti* i *zauljiti*, *ociti* i *zaociti*, *šećeriti* i *zašećeriti*, pa i *bijeliti* i *zabijeliti* u značenju 'dodavati, dodati mlijeko crnom vinu ili kvasini'). Glagol *bikliti*, pf. *zabikliti*, spada, reklo bi se, upravo u skupinu tih prijelaznih denominala iako se, sudeći po raspoloživim podacima, ne može reći da je danas prijelazan. Kako ga, dakle, protumačiti na zadovoljavajući način?

Ključ za rješavanje problema glagola *bikliti*, pf. *zabikliti*, nalazi se, mislim, u rješenju problema prijelaznoga glagola *bikoliti*, pf. *obikoliti*, što ga je za *RjĴAZU* zabilježio Mihovil Pavlinović vjerojatno negdje u Makarskom primorju, u značenju »mazati koga riječima«, pf. »obikoliti koga, t. j. lijepim načinom stati ga nagovarati, da što učini.«⁷⁷

O postanku glagola *bikoliti*, pf. *obikoliti*, Skok je u *ERHSĴ* iznio dva različita mišljenja. Prvo se temelji na starijemu, Maretićevu, da je prijelazni glagol »*obikoliti* po svome postanju isto što *ob-koliti*« i da su od njega, s jedne strane, nastali, pseudo-ijekavizacijom, bliskoznačni oblici *objèkoliti*, *objèkoliti se* (oba zabilježena u Risnu) i *obljèkoliti se* (S. M. Ljubiša), a, s druge strane, aferezom početnoga *o*, već spomenuti oblik *bikoliti*.⁷⁸ To mišljenje nije uvjerljivo najviše zbog akcenatskih razloga: da stoje u vezi s glagolom *opkòliti*, spomenuti bi se glagoli, bez sumnje, izgovarali s akcentom *bikòliti*, *obikòliti*, *objekòliti (se)*, *obljekòliti se*.⁷⁹ Po drugom Skokovu mišljenju glagol je *bikoliti* »možda« nastao od **bilkoliti* (< **bèlak-ol-iti*), »s disimilacijom *l-l > o-l*.«⁸⁰ To je mišljenje prihvatljivije nego što je Skok i pretpostavljao: a) na to da je glagol *bikoliti*, pf. *obikoliti*, izveden od ikavskoga oblika glagola *bjelkati*

⁷⁴ Usp. *RjĴAZU*, s. v. *bikliti*.

⁷⁵ Usp. P. Skok, *ERHSĴ*, s. v. *feca*; V. Putanec, o. c., str. 83.

⁷⁶ Usp. tekst na koji se odnosi bilj. 58.

⁷⁷ Usp. *RjĴAZU*, s. v. *bikoliti* i *objekoliti*.

⁷⁸ Usp. P. Skok, *ERHSĴ*, s. v. *kolo*; *RjĴAZU*, s. v. *objekoliti*.

⁷⁹ I Maretić je, između ostaloga, priznavao da »nije jasan ... akc. *objèkoliti*« koji se javlja umjesto očekivanoga *objekòliti* (usp. *RjĴAZU*, s. v. *objekoliti*).

⁸⁰ Usp. P. Skok, *ERHSĴ*, s. v. *bio*.

upućuje već fraza *mazati koga riječima* kojom je taj glagol Pavlinović objasnio — ta se stara fraza, potvrđena već od Marulića,⁸¹ temelji, svakako, na predodžbi iz kozmetike o mazanju lica i uopće kože kakvim bjelilom, rumenilom i sl.;⁸² b) glagol se **bēl̥koliti* (sa *~* na jatu), od kojega dolazi ik. **bīl̥koliti* > *bīkoliti*, pf. *obīkoliti* (ijek. **objīl̥koliti* > *objēkoliti* i *objēkoliti se*, s naknadno pokraćenim refleksom jata, ili *oblījekoliti se*, s metatezom prvoga l), tvorbena slaže npr. s glagolom *pīpkoliti* (< *pīpkati*), a tvorbena i akcenatski — npr. s glagolom *mīgoliti* (*se*) / *mīgoljiti* (*se*) (< *mīgati* / *se*) koji živi i s akcentom *mīgoliti* (*se*) / *mīgoljiti* (*se*).⁸³ Zaključak je ovaj: glagol *bīkoliti*, koji je u Pavlinovićevo doba živio u značenju 'varati, obmanjivati', primarno je izgovaran s akcentom **bīkoliti* i imao značenje 'bjelkati ili sl.' (značenje infiksa *-ol-* nije mi sasvim jasno).

Sad se može opravdano reći da je u vezi s predodžbom o muzenju mlijeka u crno vino nekad vjerojatno živio ne samo spomenuti ikavski izričaj *bīlkati vino* nego i bliskoznačni ikavski izričaj **bī(l)koliti vino*. Glagol **bī(l)koliti* mogao je pri tom, pod utjecajem naziva *bīkla* (< *bilo* / *bilkasto* / *vino*), lako zadobiti spomenuti sinkopirani oblik *bīkliti*, pf. *zābīkliti*, i nastaviti samostalan život u značenju 'praviti, napraviti biklu', odnosno u značenju 'mijenjati, promijeniti boju' koje se susreće u spomenutoj rečenici *Daj malo da mi sāmō zābīkli*.

d. Vrijeme i mjesto njegova nastanka

U izvođenju naziva *bīkla* u oba njegova značenja polazio sam od ikavskih oblika, zanemariivši poluglas u slabom položaju. Kako se uzimlje da *ě* > *i* od XIII. st. (do gubljenja poluglasa u slabom položaju dolazi mnogo prije), to znači da je taj naziv, po mome mišljenju, nastao tek poslije XII. st. Toj pretpostavci govore u prilog ove dvije činjenice: a) nigdje nije zabilježen ijekavski oblik naziva **bīlka* > *bīkla*; b) naziv **bīlka* > *bīkla* nije uobičajen na cijelom području na kojem se pravi piće od vina i mlijeka, nego samo na jednom njegovu dijelu.

Naravno, taj je naziv možda i mnogo mlađi od XIII. st. Budući da se javlja i na Hvaru, kamo je s doseljenicima s kopna dospio vjerojatno u XIII. st., može se, svakako, pretpostaviti da je nastao u razdoblju od XIII. do XVII. st. Njegova relativna mladost ne treba da začuđuje s obzirom na to da se npr. u Žrnovu na Korčuli piće od vina i mlijeka danas označuje dosta nefunkcionalnim nazivom *mīlko i vino* i da je na dubrovačkom području nekad, izgleda, označivano tek izričajem *bījeliti vino*.

Ima li se na umu što je rečeno o području na kojem je piće od vina i mlijeka bilo uobičajeno u starije doba,⁸⁴ može se zaključiti da je naziv **bīlka* > *bīkla* nastao vjerojatno negdje u Podmosorju ili Podbiokovlju.

⁸¹ Usp. *RjġAZU*, s. v. *mazati e. b*).

⁸² Usp. i činjenicu da u današnje doba semantički nešto širi glagol *farbati* živi u sličnu sekundarnom značenju 'varati, obmanjivati, podvaljivati', npr. u potvrdi *Gledaj Čige... kako farba!* (R. Čolaković). (Usp. *Rječnik hrvatskosrpskoga književnog jezika*, izd. Matica hrvatska i Matica srpska, knj. 1, Zagreb — Novi Sad 1967, s. v. *farbati*.)

⁸³ Usp. *RjġAZU*, s. v. *pīpkoliti, mīgoljiti se, izmīgoliti se*.

⁸⁴ Usp. II. A. 1, pri kraju.

2. Hmutica

Naziv *hmütica* čuje se uglavnom na Braču.⁸⁵ Živi, međutim, i na Hvaru, u mjestu Vrboskoj kod Jelse, s istim akcentom.⁸⁶

Taj je naziv izveden, očito, od glagola *hmütati* (na Braču i Hvaru *hmütot*),⁸⁷ slično kao što je imenica *grizica* 'moljac' izvedena od glagola *gristi* < **grizoti*. Glagol *hmütati* zabilježen je, istina, samo u značenju 'mućati, mućkati', koje se s nazivom *hmutica* nikako ne slaže. Nekad je, međutim, živio i u značenju 'miješati', kako svjedoči imenica *hmüjka* (< **hmutka*) koja se javlja na Braču u značenju 'sredstvo za miješanje pure, mješaja'.⁸⁸ Naziv *hmutica* izvorno, dakle, znači isto što 'smjesa (vina i mlijeka)'.⁸⁹

3. Hmutnica

Naziv *hmütnica* zabilježen je u mjestu Brusju kod grada Hvara.⁸⁹ Glasi jednako kao i naziv *hmütnica* koji se na Braču i Hvaru obično upotrebljava u značenju 'pokvareno vino'.⁹⁰

Može se uzeti da je i taj naziv izveden od glagola *hmütati* u značenju 'miješati', ali s pomoću nastavka *-nica*, i da je izvorno značio 'smjesa (vina i mlijeka)'. Mogao je, međutim, nastati i kao posljedica nesporazuma prilikom preuzimanja naziva *hmutica* 'piće od vina i mlijeka' u sredini u kojoj je prije toga već bio više ili manje poznat naziv *hmutnica* u značenju 'pokvareno vino'.

4. Mliko i vino

Naziv *mlikò* i *vind* čuje se u Žrnovu na Korčuli.⁹¹ Moji se informatori iz Žrnova ne sjećaju da su za piće od vina i mlijeka čuli ijedan drugi naziv. Nikad ni od koga nisu čuli naziv *bikla*, *hmutica*, *smutica*, *sumutva* ili sl.

Zanimljivo je da se taj, etimološki prozirni, ali dosta nefunkcionalni tročlani naziv čuje, kako se čini i prirodnim, upravo na granici srednjodalmatinskoga područja, na kojem je običaj pravljenja pića od vina i mlijeka još uvijek poznat, i južno-dalmatinskoga, dubrovačkoga područja, gdje, izgleda, o njegovoj poznatosti u prošlim vremenima svjedoči tek izričaj *bijeliti vino*.

⁸⁵ Usp. M. Hraste i P. Šimunović, o. c., s. v. *hmutica*.

⁸⁶ Podatak dao prof. Jakov Stipišić, koji je rođen u Vrboskoj.

⁸⁷ Usp. RjFAZU, s. v. *hmütati*; M. Hraste i P. Šimunović, o. c., s. v. *hmutot*; J. i P. Dulčić, *Rječnik bruškoga govora*, Hrvatski dijalektološki zbornik, knj. 7, sv. 2, Zagreb 1985, s. v. *hmutot*.

⁸⁸ Usp. M. Hraste i P. Šimunović, o. c., s. v. *hmüjka*.

⁸⁹ Usp. J. i P. Dulčić, o. c., s. v. *hmutnica*.

⁹⁰ Usp. M. Hraste i P. Šimunović, o. c., s. v. *hmutnica*. — Postojanje naziva *hmütnica* 'pokvareno vino' na Braču potvrđuje mi dr. Petar Šimunović i usmeno. O njegovu postojanju na Hvaru govori u rječniku i rečenična potvrda iz Hrastina rodnoga Brusja (*Ni mi prđo dđbrega vindā, nđgo hmütńice*). Zanimljivo je da taj naziv u spomenutom značenju nisu zabilježili Brušani J. i P. Dulčić u svome rječniku, niti se P. Dulčić sjeća da ga je u tome značenju ikad čuo (inače je u rječniku, s. v. *vino*, za manje ili više pokvareno vino zabilježeno čak pet naziva: *čiklo vind* »vino što se malo skiselilo«, *jüto vind* »kiselo vino«, *maravón* »posve kiselo vino«, *barsäta* ili *müfa* »bljutavo vino koje pomodri i zamuti se«).

⁹¹ Informatori spomenuti u bilj. 11.

5. Mućkalica

Naziv *mùćkalica* čuje se na otoku Hvaru, npr. u Vrisniku (uz naziv *sùmutva*) i u Zastrazišću (uz naziv *bikla*).⁹² Nije zabilježen u *RjĵAZU*, a ni u rječnicima čakavskih govora srednje Dalmacije. Izveden je, naravno, od glagola *mùćkati*. Ali, u kojem značenju?

U *RjĵAZU* glagol je *mùćkati* zabilježen u značenju 'njihati načelno zatvoren sud djelomično napunjen tekućinom tako da se čuje ili osjeti kako se tekućina u njemu miče'.⁹³ Unesen je u taj rječnik samo na osnovi toga što se javlja u *Srpskom rječniku* Vuka Karadžića i u djelu srpskoga pisca Milana Đ. Milićevića. Dakako, naziv *mućkalica* nije izveden od glagola *mućkati* u tome značenju.

U *RjĵAZU* Maretić kaže da je glagol *mućkati* »po svojem postanju... upravo dem. od *mutiti*«,⁹⁴ dakle deminutiv od glagola kojemu je primarno značenje 'miješati'. Tako misli i Skok. On samo napominje da je u glagolu *mućkati* »ć od *mućak*, od iterativa i od part. *smućen*«. ⁹⁵ To znači da je prvotno taj glagol živio u značenju 'mješati'. Možda je u tome značenju poznat negdje i danas. Činjenica je, međutim, da u čakavskim govorima srednje Dalmacije uopće nije zabilježen.⁹⁶

Naziv *mućkalica* izveden je, dakle, od glagola *mućkati* u značenju 'mješati'. Njime se, zapravo, označuje da je riječ o piću koje se dobiva ne miješanjem pripremljenoga vina i pripremljenoga mlijeka, nego miješanjem ili, bolje, mješkanjem pripremljenoga vina i mlijeka koje u nj stiže u mlazovima, tj. muženjem. Prema tome, izvorno mu je značenje 'smjesa (vina i mlijeka koje se u nj namuže)'.

6. Smutica

Naziv *smùtica* čuje se na Braču.⁹⁷ Tu ga je još pri kraju XIX. st. zabilježio A. Ostojić, koji je bio rodom iz Povalja.⁹⁸ U novije vrijeme zabilježen je, s naznačenim akcentom, u Dračevici na Braču,⁹⁹ a potvrđen je i u Selcima i Sumartinu.¹⁰⁰

Dr. Valentin Putanec kaže: »Etimologija je riječi *smutica* jasna: na Braču (i Dračevica) *smutiti* je 'einrühren' (*smut dvo joja u kumpire da budu guštoži*) pa je *smutica* (tisk. *smutnica* — D. A.) 'umiješano vino'.«¹⁰¹ Ipak nije toliko jasna koliko

⁹² Informatori spomenuti u bilj. 46. i 47.

⁹³ U *RjĵAZU*, s. v. *mućkati*, značenje se toga glagola donosi, zapravo, u ovom, nedovoljno točnu obliku: »drmati, tresti kakvu tekućinu zajedno sa sudom, u kojem je«.

⁹⁴ Usp. *RjĵAZU*, s. v. *mućkati*.

⁹⁵ Usp. P. Skok, *ERHSJ*, s. v. *mesti IV*.

⁹⁶ Usp. M. Hraste i P. Šimunović, o. c.; J. i P. Dulčić, o. c.

⁹⁷ Usp. bilj. 53.

⁹⁸ Usp. *RjĵAZU*, s. v. *smutica*.

⁹⁹ Usp. M. Hraste i P. Šimunović, o. c., s. v. *smutica*.

¹⁰⁰ Podatak za Selca dala Jelena Šerka-Štambuk, koja je rođena u Selcima, a za štokavski Sumartin — njezin suprug dipl. inž. Srećko Šerka, koji je, istina, rođen u Sarajevu, ali od roditelja iz Sumartina. — Zabilježeno je da se taj naziv, s naznačenim akcentom, javlja i u Brusju na Hvaru; usp. J. i P. Dulčić, o. c., s. v. *smutica*. Međutim, taj podatak ne smatram dovoljno pouzdanim: a) po rječniku J. i P. Dulčića ispada da se piće od vina i mlijeka u Brusju zove i *smùtica* i *hmùtnica*, a u to nije lako vjerovati; b) P. Dulčić sjeća se danas samo jedne osobe iz Brusja koja je to piće pila i pamti samo naziv *hmùtnica*, a ne i naziv *smùtica*; c) M. Hraste bio je također rođeni Brušanin, a u njegovu i Šimunovićevu rječniku nema dokaza da se na Hvaru igdje čuje naziv *smùtica*.

¹⁰¹ Usp. V. Putanec, o. c., str. 80.

se čini na prvi pogled: a) tvorba *smutica* : pf. *smutiti* izgleda vrlo neobično jer ni u čakavskom ni u štokavskom narječju nije, bar meni, poznata nijedna druga imenica na *-ica* koja bi sigurno bila izvedena od trosložnoga perfektivnoga glagola;¹⁰² b) naziv o kojem je riječ govori se s akcentom *smùtica*, a ne s akcentom *smutìca* koji bi se očekivao da je izveden od današnjega glagola *smùtiti*.

Sve postaje jasno ako se sjetimo novoštokavskih imenica na *-ica* koje su izvedene od četverosložnih glagola, dakle imenica tipa *pòvišica* (< **povišica*) : *povisiti* (< **povišiti*). I naziv *smùtica* morao je nekad pripadati tome tipu: **səmùtica* (< **səmōtica*) : **səmùtiti* (< **səmōtiti*). Nakon gubljenja nenaglašenoga poluglasa i on i glagol od kojega je izveden postali su za jedan slog kraći, ali su, naravno, svoje akcente zadržali.

Ima li se na umu već iznesena činjenica da je glagol *mutiti* prvotno živio u značenju 'miješati', može se, dakle, zaključiti da naziv *smùtica* potječe od starijega **səmùtica* u značenju 'smjesa (vina i mlijeka)', a usput i to da je taj naziv u svom prvotnom obliku formiran prije gubljenja poluglasa u slabom položaju, tj. prije XI. st.

7. Sumutva

Naziv *sùmutva* čuje se u Vrisniku na Hvaru.¹⁰³

Nastao je, očito, od starijega oblika *sumuta* koji je također potvrđen na Hvaru, ali samo u značenju 'piće od kvasine i mlijeka'. Za nastanak usp. *vršva* < *vrša*.

O nazivu *sumuta* vidi IV. B. 3. ovdje.

B. NAZIVI ZA PIĆE OD KVASINE I MLIJEKA

Poznati su mi ovi nazivi za to piće: *bilovoda*, *ljuto (juto) mlijeko*, *sumuta*. I o njima ću govoriti redom kojim sam ih naveo.

1. Bilovoda

Naziv se *bilovoda* čuje u Marini kod Trogira.¹⁰⁴ Nije zabilježen u Rj̄fAZU.

Izneseni podatak da se je u Marini to piće, zbog oskudice u mlijeku, često trošilo u razrijeđenu obliku, govori da je do njegova naziva uistinu došlo pojednočlanjivanjem sintagme *bilā vōda*.¹⁰⁵

2. Ljuto (juto) mlijeko

Taj se naziv spominje u etnološkoj literaturi, ali, koliko je meni poznato, bez preciznije ubicacije.¹⁰⁶ Mora da je uobičajen na području nekadašnje Dubrovačke Republike. Na to upućuje činjenica da se u njemu istodobno javlja i prijelaz *lj* > *j* (*ljuto* > *juto*) i ijekavski refleks staroga jata (*mlijeko*).

¹⁰² Za razliku od Skoka, ERHSJ, s. v. *jeti* i *trti I*, mislim da je *đtmica* < **đtimica* < *đtimati*, a *pđtrica* < **pđtirica* < *pđtirati* (sl. i *pđtra* < **pđtira* < *pđtirati*).

¹⁰³ Informatorica spomenuta u bilj. 46.

¹⁰⁴ Informatorica spomenuta u bilj. 49.

¹⁰⁵ Sintagma *bila voda* mogla je zadobiti i oblik **bilka* > *bikla* 'piće od vrlo razrijeđena kisela mlijeka' (vidi IV. A. 1. c. β. ovdje).

¹⁰⁶ Usp. A. Stojanović, o. c., str. 33.

Naziv postaje jasan ako se zna da pridjev *ljut* živi na tlu nekadašnje Dubrovačke Republike i u značenju 'kiseo':¹⁰⁷ *ljuto (juto) mlijeko* upravo je *kiselo mlijeko*.

3. Sumuta

Naziv *sùmuta* (akcenat naznačen prema *sùmutva*; usp. IV. A. 7. ovdje) zabilježen je negdje na Hvaru još g. 1880, doslovno u značenju »mlijeko kvasinom usireno«.¹⁰⁸ Danas na Hvaru na nj nisam naišao. U novije vrijeme na Hvaru je, opet u poblize nepoznatu mjestu, zabilježen glagol *posumutat* u vezi s dobivanjem pića od kvasine i mlijeka,¹⁰⁹ dakle glagol koji govori da je naziv *sumuta* stvarno postojao u spomenutom značenju.

Ni naziv *sumuta* ni glagol *posumutat* nisu zabilježeni u rječnicima u kojima se donosi rječničko blago otoka Hvara.¹¹⁰ U *RjĀZU*, u kojem se naziv *sumuta* donosi iako se ne tumači, zabilježena je, međutim, imenica *smùta* u značenju »dvoje ili više čega smiješano«. Iz *RjĀZU* upravo proizlazi da se ona govori »u Sinju i okolini« u značenju »vino mutno i nezdravo«, a u Makarskom primorju — u značenju koje Mihovil Pavlinović opisuje ovako: »Smuta je stvar smiješana. Kad se lije voda u rakiju, smuta je. Kukuruzna slama kada nije istrijebljena, u smuti je.« Skok tumači da je to izvedenica od glagola *smutiti*.¹¹¹ Bolje je reći da je *smùta* < **sòmùta* kao izvedenice od glagola **sòmùtiti* (< **sòmòtiti*) 'smiješati' (za akcenat usp. *òbloga* : *òblòžiti* ili *nàvala* : *navòliti*). Naziv *sùmuta* mora da stoji u vezi upravo s tom imenicom. Izveden je, očito, od glagola **sumùtiti* < **sòmòtiti* 'smiješati' (za akcenat usp. *nàvala* : *navòliti*), koji je, zapravo, varijanta spomenutoga glagola **sòmùtiti*, s prefiksom u obliku *su-* < *sq*. Izvorno mu je značenje 'smjesa (kvasine i mlijeka)'. Ulazi u skupinu kulinarskih deverbativa kakvi su npr. *pòpara*, *prèvrta*, *pròvara*, *pònude*.

Nepotvrđeni pf. **sumùtiti* morao je u posljednjem razdoblju svoga života biti u jednom dijelu otoka Hvara etimološki neproziran. U toj prilici mogao je prema njemu lako nastati impf. **sumutati*.¹¹² Od impf. **sumutati* mogao je, onda, biti izveden spomenuti pf. *posumutat* u značenju 'pomiješati (kvasinu i mlijeko)'.

Na kraju treba dodati da naziv *sùmuta*, bez sumnje, odavna živi i u značenju 'smjesa (vina i mlijeka)', kako to pokazuje potvrđeni naziv *sùmutva* koji je od njega nastao (vidi IV. A. 7. ovdje).

¹⁰⁷ Usp. *RjĀZU*, s. v. 1. *ljut a. c*).

¹⁰⁸ Usp. P. Kasandrić, *Riječi sakupljene na Hvarskom otoku*, Slovinac, god. III, Dubrovnik 1880, str. 390. Odatle je tu riječ prenio L. Zore u svoje *Paljetkovanje*, što se može zaključiti i po njegovu predgovoru tome djelu (usp. L. Zore, *Paljetkovanje*, Rad JAZU, knj. 108, Zagreb 1892, str. 209—210) i po načinu na koji je riječ protumačio (ib., Rad JAZU, knj. 115, Zagreb 1893, str. 169). Kasnije je, na osnovi Kasandrićeva i Zorina spomena, unesena u *RjĀZU*.

¹⁰⁹ Usp. A. Stojanović, o. c., str. 32.

¹¹⁰ Usp. M. Hraste i P. Šimunović, o. c., i J. i P. Dulčić, o. c.

¹¹¹ Usp. P. Skok, *ERHSĀ*, s. v. *mesti IV*.

¹¹² Slično je, po mome mišljenju, prema perfektivnom glagolu *sumititi* nastao imperfektivni glagol *sumitati*, prez. *sumitām* (tako u Runovićima kod Imotskoga), koji je u *RjĀZU* donesen s prez. *sumičem* i mišljenjem da možda dolazi od *sq-mētati*.

V. ZAKLJUČCI O TIM PIĆIMA I NJIHOVIM NAZIVIMA

1. Pića od vina i mlijeka i od kvasine i mlijeka uobičajena su danas, pod nekoliko različitih naziva, na relativno malom dijelu hrvatskoga etničkoga prostora: piće od vina i mlijeka na području oko Mosora, Biokove, Rilića i na otocima Braču, Hvaru i dijelu Korčule, a piće od kvasine i mlijeka u primorju od Marine kod Trogira do Mljeta.

2. Običaj pravljenja tih pića nekad je, čini se, bio uvriježen uglavnom u primorskom dijelu Dalmacije, a osobito u Podmosorju, Podbiokovlju i na otoku Braču i, donekle, Hvaru, tj. na području koje je odavna poznato po proizvodnji jakih, crnih vina i kvalitetna mlijeka.

3. Kako je piće od vina i mlijeka znatno uobičajenije na otocima nego na kopnu i kako je otok Brač smješten nekako u središtu rasprostranjenosti toga pića, dok je brački naziv *smùtica* (< **smùtica*), bez sumnje, stariji od kopnenoga naziva *bikla* (< **bilka*), može se reći da se uža domovina toga pića nalazi na Braču.

4. Običaj pravljenja pića od vina i mlijeka nastao je vjerojatno pod utjecajem starijega običaja da se dalmatinska, jaka vina piju razvodnjena — voda je, jednostavno, zamijenjena mlijekom.

5. Budući da su Hrvati naučili piti vino, pa vjerojatno i razvodnjeno vino, od Romana, možda su i običaj pravljenja pića od vina i mlijeka naslijedili od Romana; to se, međutim, ne da ničim dokazati,¹¹³ pogotovu ne nazivima za to piće, jer su svi oni, uključujući i naziv *bikla*, hrvatskoga porijekla.

6. Može se pretpostaviti da su i običaj pravljenja pića od kvasine i mlijeka Hrvati naslijedili od Romana, ali se ni to ne da ničim dokazati, pogotovu ne nazivima za to piće, jer su i oni hrvatskoga porijekla.

7. Svi su nazivi za ta pića hrvatskoga porijekla, a dolaze u ovim izvornim značenjima: naziv *mliko i vino* — u značenju 'mlijeko i vino', naziv *ljuto (juto) mlijeko* — u značenju 'kiselom mlijeko', naziv *bilovoda* — u značenju 'bijela voda', naziv *bikla* (< **bilka*) — u značenju 'bijelo (bjelkasto) vino', naziv *mučkalica* — u značenju 'smjesa (vina i mlijeka koje se u nj namuze)', nazivi *hmutica*, *hmutnica* i *smutica* — u značenju 'smjesa (vina i mlijeka)', nazivi *sumuta* i *sumutva* — u značenju 'smjesa (vina i mlijeka ili kvasine i mlijeka)'.

¹¹³ Sličnost između običaja rimskih pastira da to piće piju u vrijeme Palilija (21. travnja) i običaja u jednoj kući u Podgori da se to piće pije samo na uskršne blagdane (usp. tekst na koji se odnosi bilj. 43) ne govori u ovoj prilici ništa.

RÉSUMÉ

LES BOISSONS DE VIN ET DE LAIT COMME AUSSI DE VINAIGRE ET DE LAIT ET LEURS DÉNOMINATIONS CROATES

Dans une partie de la Croatie du Sud sont en usage les boissons qu'on obtient en mélangeant le vin avec du lait ou le vinaigre avec du lait: la première est en usage sur les terrains autour les montagnes Mosor, Biokova et Rilić et sur les îles de Brač, Hvar et une partie de l'île de Korčula, tandis que la seconde est en usage sur la côte depuis la Marina près de Trogir jusqu'à l'île de Mljet. La coutume de fabrication de ces boissons était anciennement en usage, paraît-il, dans la partie de la côte dalmate, c'est-à-dire sur un terrain qui depuis les temps les plus reculés était renommé par la production de leurs vins forts et rouges et par leur lait de qualité. Il y a quelques faits qui nous induisent à une conclusion que la patrie primordiale de la boisson de vin et de lait serait à situer sur l'île de Brač.

Étant donné que les Croates ont appris à boir du vin aux peuples romans, ce qui est documenté par le mot lat. *vinum* > en croate *víno*, on peut supposer aussi que la coutume de faire ces boissons a été héritée des peuples romans.

La boisson de vinaigre et de lait est mentionnée déjà par A. Fortis et I. Lovrić dans la seconde moitié du 18ème s. La boisson de vin et de lait n'est mentionnée pour la première fois que seulement dans la seconde moitié du 19ème s. C'est cette dernière qui est devenue plus usitée dans les temps plus récents. L'usage de faire cette dernière doit sa naissance vraisemblablement à l'influence de la coutume plus ancienne de boire les vins forts dalmates en y mettant de l'eau où l'eau est tout simplement remplacée par le lait.

Sur un terrain relativement minuscule où existe la coutume de faire ces boissons, il y a plusieurs dénominations pour les dénommer:

a) la boisson en mélangeant le vin et le lait: *bikla*, *hmütica*, *hmütunica*, *mlikò i vind*, *mùckalica*, *smütica*, *sùmutva*;

b) la boisson en mélangeant le vinaigre et le lait: *bilovoda*, *ljuto (juto) mljeko*, *sùmuta*.

Une analyse nous a montré que toutes ces dénominations sont de provenance croate et qu'elles existent dans leurs significations primordiales comme suit: la dénomination *mliko i vino* dans la signification «le lait et le vin», la dénomination *ljuto (juto) mljeko* dans la signification «le lait aigre», la dénomination *bikla* (< **bilka*) dans la signification «le vin blanc (blanchâtre)», la dénomination *bilovoda* dans la signification «l'eau blanche», la dénomination *mùckalica* dans la signification «un mélange (du vin et du lait qui y est infusé en trayant)», les dénominations *hmütica*, *hmütunica* et *smütica* dans la signification «un mélange (de vin et de lait)», les dénominations *sumuta* et *sumutva* dans la signification «un mélange (de vin et de lait ou de vinaigre et de lait)».